

A kritika nyelv-e?

Mottó: „Beles”
Németh Gábor

(Körmönfonás)

A kritika nyelve. Eredetileg ez a kijelentő módú, névszói értékű szókapcsolat lett volna az előadásom* címe: a kritikai beszédmód működéséről, és az úgynevezett irodalmi beszédmóddal való kapcsolatáról szándékoztam szólni. Munka közben azonban az az érzésem támadt, hogy kritika és irodalom viszonyáról ma másként kellene beszélni. Stratégiai okokból a kritika nyelvének *leírását* meg kellene előznie a kritikára mint nyelvre vonatkozó *kérdésnek*: a kijelentő mód magabiztosságát érdemes talán átmenetileg fölvaltani a rákérdezés (ál)bizonytalanságával, a névszói szerkezet magától értődő mozdulatlanóságába beiktatni a kérdés-felelet kényszermozgását. Így került bele a címbe utólag a gondolatjel és a kérdőjel, s velük együtt (általuk) az a pici elváltozás, *amelyről* mostanában oly sokat hallunk, de *amelyet* soha meg nem hallunk, vagy ha halljuk is, észre (észbe) soha nem vesszük, melynek természete éppen ez a belesimulás, olyannyira, hogy *most*, amikor írom, már el is tűnt, s csak remélhető, hogy *most*, amikor olvasod újra előtűnik. A gondolat- és kérdőjel okozza az új cím enyhén bosszantó sutaságát, az elkerülhetetlen megtorpanást a kérdés kimondásában s a rákövetkező elbizonytalanodást, a kérdés provokatív egyszerűségét; az a kis különbség írja elő az artikuláció

* A szöveg először az Irodalomtudományi Intézet Elméleti Osztálya által szervezett, „Irodalmi nyelvek és kánonok” című konferencián hangzott el 1992 őszén. A hozzászólások nyomán, illetve saját gondolataim előregedése miatt azóta jelentős változáson ment át

pillanatig (nem tovább!) tartó tudatosságát, a leheletnyi mesterkéltség teremti meg a rápillantáshoz szükséges distanciát. Érthetjük mindezt metaforikusan is. A cél az, hogy ez a sutaság, megtorpanás, bizonytalanság, tudatosság beépüljön a válaszbba, s a kritika nyelvében is létrejöjjön a kényelmetlenségnek az az érzése, amit a kérdés rejt. A gondolatjel váljék gondolat-jellé, az elgondolkodás jelévé, a kérdőjel kérdező jellé, s ezek újra és újra hozzák létre, mutatassák meg “ a kritika nyelvében” az átváltozhatóságot mint mozgást, az elkülönböződést. A névben a történetet. Azután következhet “A kritika nyelve”.

A két cím sorrendjének szimbolikus — főntebb stratégiai értékűnek nevezett — fölcserélésétől nem remélhetünk többet, mint hogy az irodalomtudományos nyelvjáték téjévé teszi a nyelvjáték egyébként is régen hitetlen kérdezés alá vont szabályait. Ahhoz, hogy ma a kritika nyelvről a terminológiai beidegződések és gondolkodási automatizmusok csapdájának megkerülésével, de legalábbis körültekintő feltérképezésével beszéljünk, elkerülhetetlenül, és a választ következetesen meggondolva kell felelnünk az új címben föltett kérdésre: a kritika nyelv-e? Előfordulhat ugyanis, hogy az irodalomkritikával kapcsolatos problémáink és dilemmáink egy része a kérdésre adott teoretikus válasz(ok) és a kritikai-értelmezési gyakorlatunk között feszülő ellentmondásból származik.

A kérdés-válasz struktúra természetéből adódóan — vagy a különbség rejtekező logikája írja tán elő — ezen a ponton (látszólag) vissza kell térnem a kritika állító diskurzusához. Csakhogy most ez a szükségszerű visszatérés már nem korlátozást jelent, sokkal inkább szabadságot — s ha mégsem, még mindig bízhatunk a kérdésben, amely reményeim szerint itt-ott úgyis kitüremkedik a válaszok szövete alól kritikus helyzetbe hozva beszédemet, s végül, utolsó, biztos menedékként ott vagy Te, szigorú olvasó, aki bizonyosan nem mulasztod el kérdezés alá vonni válaszaimat.

Első válaszunk a címbeli provokációra — s fölteszem, ebben a kérdésben kivételesen széles konszenzus létezik —, igen: a kritika nyelv. Mégis, az irodalomelméleti-kritikai beszédmódot gyakran mintha olyan előfeltevések hatnák át, melyek nemleges választ implikálnak. Mert miközben nyelv- és irodalomfogalmunk az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott, sőt állandó válto-

zásban van, az az érzésem, hogy a kritikai gyakorlat (a kritikai nyelvjáték) nem mindig követi ezeket a változásokat.

A legtöbb nyelv- és kritikaelmélet szerint például a nyelv nem referenciális, sőt egyenesen fikcionális természetű, a zavartalanul referáló irodalomtörténeti diskurzust azonban ez nagyrészt érintetlenül hagyja. (Az irodalomtörténeti nyelvjáték jórészt referenciálisnak tételezi az irodalmi szövegeket magukat — még ha ez a referencialitás áttételesen, mondjuk a szerző vonatkozásában értendő is —, s maga is a referenciális szabályrendszer szerint szerveződik, amikor utal az objektíven létezőnek vélt szövegekre, s az már csak ironikusan olvasható csavar a rendszerben, amikor a kritikátörténet mindezt megfejeji az irodalomtörténeti-kritikai diskurzus referenciális olvasatával.)

A Saussure utáni nyelvelméletek nagy része szerint a nyelv nem más mint jelölők végtelen sorozata, a jelölők egymásra vonatkozásának játéka a végleges, definitív jelentéslétrehozás valós esélye nélkül. A kritikai nyelvjáték jó része azonban ezt figyelmen kívül hagyja, amikor — a kizárólagos igazság eszményét persze már hátrahagyva — önmagukban megkérdőjelezhetetlen, belső következetességgel szervezett, úgynevezett "objektív" állításokból építkeznek. De ugyanígy eltekint a kritika a nyelv polifonikus természetére vonatkozó elméleti tételektől, amikor "kritikátlanul" hisz a kimondás egységében; elutasítja a beszélő szubjektum újabb felvetett nyelvfilozófiai problémáit, amikor nem problematizálja a "megnyilatkozás helyét", forrását; és elhárítja a nyelvi-szimbolikus rendszer hordozta ideologikum és metalizika kérdését, amikor magát objektív, értékközömbös, neutrális metanyelvként definiálja az irodalom nyelvéhez képest. A példákat szaporíthatnánk, azonban ennyiből is kitetszik talán, hogy az irodalomkritika bizonyos jelenségei, mozgásai úgy értelmezhetők, mint amelyek, többnyire kimondatlanul, csupán az elfedett előfeltevések szintjén, igyekeznek kivonni magukat a "normális" nyelvre vonatkozó elméleti feltevések alól. Röviden: igyekeznek magukat *nem-nyelvként* definiálni. Lehetséges volna, hogy a kritika a főnti kérdésre adott határozott igennel szemben — vagyis miközben magát nyelvként tematizálja —, a nemleges válasz értelmében *is* működik? De vajon honnan ez a kettősség, a kritikai nyelvjáték egymásra kódolt kettős logikája? Hiszen mindeközben az explicit elméleti diskurzusban, legalább nyomokban és az ismeretek szintjén, régóta jelen vannak

a nyelv-, irodalom- és kritikaelmélet új fogalomrendszerei, csak-hogy nem történt, nem történik meg az a váltás, amelyben ezek az új fogalomrendszerek újrakódolhatnák kritikai fogalmainkat. Gyánítom, a válasz az irodalomtudomány mint nyelvjáték tétje körül keresendő: amíg maga a szabályrendszer, vagyis a játékon belüli lépések érvényességét és értékét meghatározó kijelentésköteg nem válhat az irodalomtudományos diskurzus, a nyelvjátékban végrehajtható lépések tétjévé — s a nyelvi rendszerből való hallgatólagos kivonás éppen ezt a célt szolgálja —, a kettős logika, önmaga okaként és folyamánnyaként, továbbra is elfedve, fennmarad.

A magam elé tűzött, módosított feladat ezért most az, hogy egy jól körülhatárolható elméleti álláspontból, azaz természetszerűleg korlátozott érvénnyel, megpróbáljam teoretikusan végiggondolni, milyen következményekkel járhat, ha a főnti kérdésre jól megfontolt igennel válaszolunk. A cél elsősorban a kritikai helyzet egy lehetséges értelmezésének fölvázolása, és csak kis mértékben a lehetséges gyakorlati válaszok jelzése. Meggyőződésem, hogy az itt végigjárt úton, terrorista módszerekkel ugyan, de megvalósítható a kérdezés főntebb jelzett programja. Az itt csak vázlatosan kifejezhető elméleti álláspontot ideiglenesen talán "radikális, de konstruktivizmusnak" nevezném, így, vesszővel középpontozva.

(Kiszálaszás)

1. Ha tehát a kritika nyelv, először is a nyelv (a kritikai nyelv) vonatkozthatóságának (referencialitás? konstruktivitás? harmadik út?) problémáját célszerű megvizsgálunk. Több elméleti rendszer (például a konstruktivizmus, dekonstrukció, vagy tágabban posztstrukturalizmus) kiindulópontjává tette azt az elképzelést, miszerint a nyelv nem leírja, megnevezi, vagy rekonstruálja a világot, hanem verbális "közvetítőrendszerként" nekünk valóvá teszi azt, vagyis akként, amint megismerjük, hozza létre. Ebben az elképzelésben a számunkra létező világ nyelvi tényekből épül föl, minden tudásunk nyelvi jellegű (a világot, amit tapasztalunk, nem úgy tapasztaljuk, ahogy tapasztaljuk, hiszen a világ maga az, amit tapasztalunk). A kritikára mint nyelvre nézve ez azt jelenti, hogy a kritikai diskurzus maga hozza létre tárgyát, saját beszédében — mintegy önmagán belül : a szöveg szöveggé valójában a kritikában,

az interpretáció által válik. Ezzel a szöveg/kritika dichotómia egész problematikája átprogramozódik: a kritika nem külsődleges a szöveghez képest, mert nincs külső és belső, hiszen valójában nincs kettő sem, csak egy: a kritika vagy interpretáció mint nyelv van, ami maga a szöveg. Pontosabban *sok* kritika van, ami *sok* szöveg, hiszen a szöveg interszjektív azonossága teljesen bizonytalan. (Ha igazán pontosak akarunk lenni, ezen a ponton valószínűleg föl kell vetni a kritika-mint-szöveg belső azonosságának kérdését is, de ettől egyelőre tekintsünk el.) A szöveg/kritika kettősség egyik gyakran vitatott területe az irodalom és a róla szóló beszéd összefüggései — olyan megfogalmazásokra gondolok itt, mint hogy 'az irodalomról írás az irodalom része', vagy hogy 'a Szöveg elméletének azonosulni kell az írás gyakorlatával', vagy a másik tábor szerint 'a kritikus ... szükségszerűen transzparenssé válik, hiszen ő csak eszköz: nem ő beszél, hanem a mű, nem ő csillog, hanem a mű' — nos, ez a vita is új dimenziókba transzponálódhat: az irodalomról írás valójában irodalmi írás, de már abban az értelemben, miszerint 'írom az olvasásomat/olvasatomat', vagyis az irodalom, bármilyen önellentmondásosan hangzik is, nem más, mint olvasás, értelmezés. (Ez az átkódolás nem föltétlenül jelenti azt, hogy a kritikai szembenállás értelmét-érvényét veszti: ebben a gyökeresen más helyzetben újra kell gondolni a vita tétjét, a vélhető nyereségeket, a nyelvjáték szempontjából érvényes és "okos" lépéseket.) A hagyományos irodalmi kommunikációs helyzet ezzel mindenesetre végképp fölbomlik, hiszen egyetlen tényező marad csak meg, az olvasó, az olvasás. (Persze mint látni fogjuk, az olvasás-értelmezés fogalma sem marad érintetlen, de itt most érnék be ennyivel.) Körültekintő lépdelésre intő, veszélyes helyzet ez, hiszen az "igenért" olyan, nehezen legyűrhető, mert a nyugati kultúra alapvető értékeinek nehézfegyverzetével támadó ellenfelekkel kell itt megvívni, mint a kreativitás elsődlegessége, a mű autoritása, vagy a szövegértelmezői alázat, mégis, az ütközet elkerülhetetlen.

A kritika-mint-nyelv konstruktivitása azt is implikálja, hogy egyedi aktusokban újra és újra létrehozza tárgyát, ezáltal állandó mozgásban tartja azt, amit irodalmi/kritikai hagyományként szoktunk definiálni. (Így a hagyomány mint valami masszív, azonosítható tömb el is tűnik, s mi itt maradunk az elemi részecske kiszámíthatatlan mozgásával gomolygó, körülhatárolhatatlan diskurzu-

sok felhőivel.) A kritika-mint-nyelv ezzel az átkódolással ellehetetlenít minden, folyamatosságot, azonosságot tételező kritikai beszédet, illetve ismét a diszkurzivitás szabályainak átírására kényszerít. Hadd jelezzek röviden két, ezzel összefüggő problémát: feltehetőleg ez a másik olyan pont, ahol az "igen" a kritikai gyakorlat erős ellenállásába ütközik, ugyanis ma még ez az imént diszkreditált, folyamatokat és a kultúra alapvető önononosságát tételező (irodalom)történeti beszédmód uralja az irodalom-rendszert. Másrészt viszont az állandó mozgásban lévő irodalmi/kritikai hagyomány természetesen elméleti absztrakció, hiszen a gyakorlatban értelmezési stratégiák, interpretációs közösségek vagy nyelvjátékok jönnek létre, s ezek fékezik, lassítják a mozgást.

2. Ha a kritika nyelv, akkor minden valószínűség szerint differenciális abban a Saussure utáni értelemben, hogy semmiféle pozitív tényként létező jelentést nem hordoz. A kritika-mint-nyelv a jelölőtől jelölőig való mozgás végtelenítése: immanens jelentés létrehozására nem képes. Ennek egyik következménye, hogy a kritika-mint-nyelv maga is az értelmező tevékenység tárgya lesz, pontosabban mindaz vonatkozik rá, amit az első pontban tárgyaltam: a kritika-mint-nyelv "jelentése" "mágn kívül", az olvasásban van. A másik, ezzel összefüggő következmény, hogy a hagyományos kritikai beszédmód definitív jelentéslétrehozó stratégiái, s ezzel autoritása, veszni látszanak.

3. Ha a kritika nyelv, akkor alapvetően idiolektikus: a 'különböző nyelveket beszélünk, tehát nem értjük, nem érthetjük egymást' elkoptatott igazsága új érvényt kap az újabb kritikaelméletek fényében.

A konstruktivista irodalomtudomány autopoietikus rendszerek-elmélete értelmében, mely szerint a humán organizmus, zárt rendszer lévén nem képes információátvitelre, megkérdőjeleződik a *megértésre* épülő kommunikációs helyzet. Talán újra érdemes megjegyezni, hogy az irodalomtudományos nyelvjáték szabályainak ilyen módon történő átírása nem jelenti automatikusan az irodalom kommunikáció-elméletének lehetetlenségét — bár kétségkívül fölveti a kérdést, nem hatékonyabb-e más megközelítést keresni —, hiszen az új nyelvjátékban a válaszlépések a kommu-

nikációs modellek feladásától a kommunikáció új elméletének kidolgozásáig terjedhetnek.

Hasonló eredményre jutunk a posztstrukturalista szubjektumelméletek nyelvfelfogása irányából is: erős egyszerűsítéssel, itt a nyelvi rendszer egy szimbolikus rend (*a Szimbolikus Rend*), melyben mindennek megvan a neve és helye, ami szimbolizálható, s az individuum úgy válik önmagát meghatározni és a rendszerben elhelyezni képes szubjektummá — úgy válik maga is szimbolizálhatóvá —, hogy belép a nyelvbe, elsajátítja a szimbolikus rendet, nyelvi értelemben szocializálódik. Bár a szimbolikus rend mint nyelv “állandó”, a szocializáció, az egyéni körülmények mindig egyénített (bár a rendszer által előírt) beszédhelyzetet hoznak létre. A szimbolikus rend működése természetesen a szubjektum önazonosságának föltételezésén alapul, a szükségszerűen meglévő különbség elleplezésén; a nyelvben minden egyetértés legfőljebb *együtt-értés*. Ugyanígy a kritika-mint-nyelvben az egyetértés nem más, mint az egyetértés illúziója, az alapvető egyet nem ért(het)és valamilyen okból történő elfedése. (Az “illúzió” és “elfedés” szavak itt nem feltétlenül negatív értelműek: az egyetértés (akár mesterséges) létrehozásának sok gyakorlati oka lehet az értelmező közösségek létrejöttének könnyen belátható hasznától a kommunikáció lehetősége fenntartásának igényéig. Mégis, emlékeztetni szeretnék, hogy ez az elméleti megfontolásokon túlmutató gesztus mit sem változtat a kritika-mint-nyelv alapjában idiolektikus természetén.)

4. Ha a kritika nyelv, természetszerűleg nem lehet metanyelv: semmilyen értelemben nem képezhet olyan értéksemleges, az objektív leírást és értelmezést legalább viszonylagosan lehetővé tevő területet, ahová a kritikus/értelmező mintegy visszavonulhatna. A kritika-mint-nyelv mindig és szükségszerűen tartalmazza kis és nagy elfogultságainkat, az adott nyelvi rendszer mint szimbolikus rend ideológiai meghatározottságát, poétikai rendszer- és kánontermelő mozgásait és így tovább. Röviden és egyszerűen fogalmazva: a kritika-mint-nyelv újra és újra úgy hozza létre tárgyát, hogy önmagából-önmagában fogalmilag megteremt, s így önmaga számára visszamenőleg felismerhetővé tesz (értsd megkonstruál) poétikai jelenségeket. Ebben az értelemben saját működéséről, mint nyelvi működésről *szól*. Mégis vonakodnék metanyelvként meghatározni, hiszen az önmagáról szólás nem más, mint saját diskurzu-

sának működése. A fönt már kifejtett értelemben: nem magáról szól, hanem önmagát mondja.

Továbbá: a fogalmak rendszerszerűségével egyrészt újra beiktatja a folyamatosságra, azonosságra építő beszédmódot (a nyelv-játék nyelvi — nem metanyelvi! — szintre lefokozott szabályrendszer alapján), ugyanakkor viszont megteremti egy ezzel ellentétes típusú mozgás lehetőségét is: a feltételezett történeti folyamattól független olvasatok aleatóriáját. Ugyanaz a mozgásban tartó tendencia ez, amit a kritika-mint-nyelv konstruktivitásánál említettem, nevezünk itt intertextualitásnak.

5. Ha a kritika nyelv, akkor dialogikus, vagy még inkább polifonikus jellegű. Annyit jelent ez, hogy az ilyen értelemben vett kritika/értelmezés nem lehet állító jellegű: nem építkezhet önazonosnak tételezett kijelentésekből. Azaz a jelentéspluralitásnál is "puhább" pozíciót kell hogy elfoglaljon az "adekvát jelentés" ugyancsak idült vitájában: A kritika-mint-nyelv nem elégedhet meg a jelentések külső pluralitásának elvével, vagyis hogy több, egyaránt releváns értelmezés lehetséges, hanem önmagán belül is többértelműséget, egymást kizáró jelentéseket, szólamokat kell fölteleznie. Ezért a polifonikus kritika-mint-nyelv soha nem lehet teljesen magánál: mindig már másnál (is) van, magán kívül, feladva önazonosságát, afféle skizofrén beszédmódba kényszerülve. A kritika egyik válasza/feladata éppen az lehet, hogy ezt a látens ellentmondásosságot explicitté tegye, akár a hagyományos (itt is elfedő stratégiákkal dolgozó) kritika, vagy a tudományosság ellenében is. Ha hosszabban időzöm ennél a pontnál, csak azért teszem, mert úgy vélem, hogy a kritikai beszédmóddal kapcsolatos kételyek és óhajok éppen ezen probléma körül sűrűsödnek. Nemrég egy irodalomelméletíró azt kérdezte, van-e olyan kritikus, aki bizonytalan, de úgy igazán, aki formát tud teremteni bizonytalanságának, aki mondjuk ellentmond, vagy egyenesen nem hisz önmagának? A szerző által javasolt stratégia, a kritikus alakká, személylétevése, azaz a kritikai pozíció kielégítő explikálása létrehozhatja a kijelentés elbizonytalanításának effektusát, de föltehetőleg hasonló effektust eredményeznek más szövegszervező eljárások is: például a beszélő szubjektum "megsokasítása" — azok a kísérletek, melyek egyszerre több (egymástól nyomdatechnikailag is elkülönített, mégis összetett kölcsönhatásban álló) szöveget hoznak létre. De az

is elképzelhető, jelzem mintegy zárójeles rövidséggel, hogy elérkezett az idő az interpretációnak mint szükségképpen magányos tevékenységnek a "felnyitására", lehet, hogy interpretáció-ügyben is poszt-állapotba kerültünk: a *szövegmagyarázatot* fölvált-ható *posztmagyarázat* társas tevékenység, egysége nem az egyes kijelentés, hanem a kijelentések egymásnak feszülése.

6. Ha a kritika nyelv, akkor a fönti polifónia-modell és szubjektumelmélet alapján megkérdőjeleződik a "megnyilatkozás helyének" szubsztanciális azonossága is. A szubjektum maga is diskurzusok metszéspontjaként fogható föl (emlékezzünk: nem mi beszéljük a nyelvet, hanem a nyelv beszél minket), vagyis olyan, "folyamatban levő" entitásként, melynek azonosíthatóvá merevítése csak absztrakcióként képzelhető el. Az első pontban megfogalmazott irodalom-fogalom — vagyis hogy az irodalom nem más, mint olvasás/értelmezés — a következőképpen fogalmazható most újra: az irodalom/olvasás voltaképpen szövegek egymásra hatása; szövegek értelmezik egymást. Így, az irodalomelméletben oly nagy vihart kavart provokatív kérdést némiképp átalakítva, megkérdezhetjük: van-e kritikus ebben a teremben? A kritikusként mint beszélő szubjektumnak ez a decentralizálása elméletileg szintén a kritikái beszédmód elbizonytalanítása, az irodalom-rendszer átértelmezése irányába hat, jóllehet a kérdés maga is a megkérdőjelezendő szabályrendszerhez tartozik: az igazi kérdés nem az, hogy létezik-e kritikus, hanem hogy lehet-e kritikusként beszélni?

(Göb)

Úgy tűnik, az előadás elején jelzett bizonytalanság, sutaság, megtorpanás, tudatosság, amit a "kritika nyelv-e?" kérdés hordozott, a kérdésre adott pozitív válasszal elméletileg valóban áttevődhet a kritikára magára. A helyzet ugyanis a következő: a kritika-mint-nyelvnek nincs *a priori* tárgya, azt maga hozza létre nyelvileg, nincs jelentése, nem képes kommunikációra, információátvitelre. A kritika-mint-nyelv ideologikusan-metafizikusan meghatározott, potenciális önellentmondásokkal terhes, s végül: nincs kritikus sem. Mit lehet tenni ebben a helyzetben? A tét nyilvánvalóan az irodalom-rendszer, az irodalmi intézményrendszer működtetésé-

nek lehetősége. Úgy hiszem, hogy a fönti deskripció — ha átmenetileg “igaznak”, vagyis egy alternatív szabályrendszernek fogadjuk el —, számtalan elméleti és pragmatikus válasznak hagy helyet; univerzálisan jó válaszok nyilvánvalóan nincsenek, végülis mindez nem megoldás, vagy megoldhatóság kérdése, hanem pragmatikus, célelvű döntésé. A kérdés mindig az, hogy az adott döntés/lépés mennyire felel meg a szabályoknak, illetve mennyire járul hozzá az irodalomtudományos nyelvjáték “eredményes” működéséhez. (A nyelvjáték működésének eredményessége maga is a szabályrendszer része: alapelve sokféle lehet az emberi gondolkodás fejlődésétől egyszerűen az érdekességig.) Föltehetőleg meggyőzően lehet érvelni mind a kritikai intézményrendszer bizonyos elemeinek megőrzése mellett (a fönti, pragmatikus döntések alapján), mind pedig az ezeket az intézményrendszereket radikálisan destruálni kívánó szemléletmód mellett. A “kritika nyelv-e?” kérdésre adott igenlő válasz mindenesetre azt jelenti, hogy a kritikai nyelvjáték működését regulázó szabályok (esetünkben bizonyos alapfogalmak, előföltételek) maguk is a nyelvjáték résztvevőivé, adott esetben az új(ító) lépések céljaivá válhatnak, s akár áldozatul is eshetnek a nyelvjáték mozgásainak. Ez az, ami miatt a “radikális, de konstruktivistának” nevezett megközelítés “igazsága” is csak átmeneti lehet: itt is, mint mindig, az elméleti (vagy kritikai) problémák kifejtésének igénye elfedő stratégiák használatát írja elő az elmélet töréspontjain. Mindez nem változtat azon, hogy a kritikai diskurzus adott állapotában kitűzött stratégiai cél, azaz a bizonytalanság tényezőjének beépítése a kritikai diskurzusba (igaz, önfeláldozó stratégia révén) megvalósítható. Az a paradox helyzet áll elő, hogy a határozott “igen” nyomán behatol a kritikai diskurzusba az elbizonytalanodás, a válasz magával hozza és beépíti a kérdést, a rövidre zárás distanciát teremt.

(Önmarcangolás)

Munkádat és saját (diskurzusom) lelkét megkönnyítendő hadd jelezzem az itt előadott elképzelés néhány töréspontját, néhányat azokból az elfedő stratégiákból, melyek egyrészt beszédemet lehetővé tették, másrészt ama kis különbség rejtekhelyéül szolgáltak.

Elképzelésem kezdőpontjánál föltételezi a változó nyelvfogalom, azaz a nyelvben magában kihordott új fogalmi rendszer szűkségszerű, determinisztikus hatását a kritika nyelvére. Sőt, megelőlegezi saját logikáját, mely szerint nyelv és kritikai nyelv ugyanaz, anélkül, hogy ezt a pontot (bármikor) — éppen saját előföltevéseinek kényszerítő ereje folytán — elméletileg és nyelvileg kifejthetné. Kizárólagossá teszi az értelmezés, az olvasás, az olvasó szerepét, jóllehet az értelmező stratégiák maguk is szövegszerűek (lásd a metanyelv kérdését), s így a redukció a másik irányba, a szöveg felé is elképzelhető volna. Ugyanígy elfedve tartja azt a tényt, hogy nyelv- és kritikafelfogásában (például a konstruktivitás, differencialitás, vagy a polifónia fogalmának kifejtésében) engedi, sőt elősegíti a "játék" logikájának metafizikálódását, s ezzel ellene dolgozik a kritika-mint-nyelv iménti explikációjának. Kényszerű választásaim egy részét ekképpen fölfedve nem marad más hátra, mint hogy — újabb rejtekhelyet keresve — átadjam a szót ...

*Szeged**Kovács Sándor*

Bodrossy M.: Valami elkezdődött

'92 június